

Бранко С. МАРКОВИЋ*

Академија за националну безбедност – Београд

КОМУНИКАТИВНИ АСПЕКТИ ТЕРОРИЗМА И РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ У ДОБУ ГЛОБАЛНИХ МЕДИЈА

Апстракт: Терористички чин као резултат комплексних форми деловања појединаца и група не може се у савременом свету у потпуности реализовати без генерисања његовог публицитета. Због тога су терористичке активности углавном смишљено уподобљене и прилагођене савременим средствима масовних комуникација са циљем реализације стратегија политичког насиља и промоције радикалних наратива. У том смислу, терористички чин има своју реалну и медијско-симболичку димензију. Реална димензија терористичког чина је догађај непосредне терористичке активности, док је медијска димензија терористичког чина, масовним медијима посредована, вишесмислена симболичка порука која у наративу тероризма проналази свој смисао. Радикализација као процес неодвојиво је повезана са ширењем и промоцијом идеја тог наратива. Медији фокусирани на насиље и сензационализам, вољно и невољно охрабрују тероризам и отежавају противтерористичке активности. Симбиоза масовних медија и тероризма међутим има и позитивну димензију која се реализује кроз ширење наратива против тероризма у процесу превенције радикализације.

Кључне речи: тероризам, медији, радикализација, симбиоза, наратив тероризма, контранаратив тероризма, контекст, пропаганда.

УВОД

Развој комуникационо-дигиталних технологија омогућио је креирање глобалног, виртуелног симболичког простора у коме се сваки реални догађај тренутно може трансформисати у свој симболички отисак доступан свима. Инфраструктуру тог простора, између осталих, чине глобалне медијске индустрије засноване на дигиталним технологијама преко којих се креирају интерпретативни оквири тумачења реалности. И симболички простор и његова инфраструктура дизајнирани су тако да представљају огледало глобалног поретка моћи у коме се одражава економска, политичка, војна, институционална, идеолошко-културна и свака друга доминација једног дела човечанства над другим. Тај дизајн глобалног симболичко-медијског простора међутим омогућио је и симболичко формирање у њему маргиналних и опозиционих оквира који своје значење и смисао проналазе у обрацима различитим или сасвим супротним од доминантних. Терористи су искористили ту околност да се као актери терористичког чина позиционирају на глобалној

* Доцент, ORCID 0009-0009-0449-8620, brankomarkovic010@gmail.com

симболичкој комуникативној карти у којој њихов акт настоји да се трансформише у смисаону опозициону симболичку поруку.

Терористички чин сам по себи може имати симболичку природу када мете напада представљају одређене симболе као што су то биле „Куле близнакиње“ Светског трговинског центра у Њујорку које су представљале „срце“ капиталистичког финансијског система. Међутим, када је предмет терористичког напада мета која нема симболичке капацитете, сам догађај у комуникативној сфери има своју сврху искључиво у изазивању страха, поларизација и привлачењу глобалне пажње. Она се постиже бруталношћу терористичког дела које промовише смрт и разарање. Језива и са аспекта цивилизацијских вредности несхватљива слика представља везивно ткиво догађаја и његовог отиска у глобалном медијском простору. Углавном на друштвеним мрежама и платформама, али и традиционалним медијима терористички догађај се посредује готово у реалном времену, тренутно. У неким случајевима реализују се и најављени директни преноси (ритуалне егзекуције или акције бомбаша самоубица) који од терористичког чина праве телевизијски спектакл мешавину „беле светлости слике и црне светлости тероризма“ (Бодријар 2007: 22).

Како би се оправдао и терористички чин у медијима трансформисао у смислену симболичку поруку он се смешта у наратив тероризма и интерпретира на такав начин да пружа аргументе о њиховој структурној симболичкој повезаности кроз коју добија смисао и значење. Кроз наратив и посредован медијима брутални терористички акт постаје смислена порука у контексту идеолошког, верског или било ког другог конфликта. Последице наведене трансформације различите су у односу на публику и огледају се, са једне стране, кроз радикализацију симпатизера и пораст популарности терористичке групе, а са друге стране кроз пораст страха од исте и предузимање мера од стране институција држава којим се ограничавају слободе грађана.

У медијском простору се поред намерне и ненамерне промоције тероризма и његовог наратива може на различите начине вршити и његова делегитимација, деконструкција са аспекта цивилизацијских вредности чиме се терористички чин „враћа на фабричка подешавања“ своје антицивизацијске позиције. Процес делегитимације није увек везан за наратив тероризма кроз креирање контранаратива. Он користи и могућност креирања алтернативних наратива како би се онемогућило опредељивање за и против терористичког дискурса и створио трећи пут неодлучним појединцима и групама.

МЕДИЈАТИЗАЦИЈА ТЕРОРИЗМА

Медијско посредовање терористичког чина или његова медијатизација омогућена је експанзијом нових медија и платформи базираних на интернету и дигиталним технологијама који не подлежу стриктној уређивачкој контроли, као и функцијом и природом традиционалних медија да пружају информације јавности о свим догађајима које су значајне за јавни интерес.

Извештавање медија о терористичком чину одвија се на фактографско чињеничном и вредносно интерпретативном нивоу. На фактографско чињеничном нивоу медији врше аудио визуелни трансфер „непосредне реалности“ терористичког

акта, односно „голих чињеница“ догађаја из угла његове социјалне статике. Кроз медијске садржаје у овој равни (аудио-визуелним извештајима) терористички акт задржава особености којим се шири пропаганда страха и смрти и његов ирационални и парадоксални карактер. На вредносно интерпретативном нивоу медији врше симболичко уоквиравање терористичког акта смештајући га у шири контекст интерпретативних структура које нужно не морају увек да представљају вредносне позиције уређивачке политике медија.¹ У овој равни медијским садржајима се терористички акт или оправдава и легитимише у наративу тероризма или се смешта у друге симболичке оквире уређивачких политика медија којим се он критикује, анализира и деконструише на друге начине. Сценарију трансформације терористичког догађаја у смислену комуникативну поруку на руку иде чињеница да медији по својој природи поред тога што преферирају извештавање о сензационалистичким и парадоксалним догађајима трагају за различитим тумачењима која догађаје лоцирају у координатама значења и смисла.

Веза између медија и тероризма је интригантна и не до краја разјашњена.² Поједини аутори попут Жана Бодријара (1991, 2007) и Мишел Гети (2008) сугеришу да се ради о симбиотској вези са негативним ефектима по друштво, док други аутори, попут Мишел Вивјорке (1993) и Антоана Гарапона (2015), опрезније прилазе том проблему.

Преломна тачка медијатизације тероризма представља привлачење пажње. У тој тачки тероризам нуди оно за чим медији вапе, а то су догађаји који имају потенцијале за изазивање емоција и других реакција код публике који подижу гледаност и профит медија. Привлачење пажње креира везивно ткиво симбиозе медија и тероризма и намеће питања не само о догађајном карактеру већ смислу и значењу терористичког чина. По Бодријару медији су део терористичког догађаја и терора и „функционишу у једном или у другом смислу“ (2007: 23). Као носиоци и смисла и антисмисла, они истовремено креирају садржаје којима манипулишу у свим правцима, при чему критикујући тероризам истовремено шире „сирову фасцинацију“ терористичким чином (1991: 88). У вези са тим, медијска експлоатација терористичког чина допринела је и нејасноћама и све већим проблемима у вези са његовим дефинисањем (Симеуновић 2009: 17).

Уздижући злочиначке активности терористичких група на ниво важних и хитних вести (top news, breaking news), медији истовремено креирају неадекватан степен њиховог значаја. Гети тврди да су терористу модерног доба креирали медији на тај начин што су преувеличали њихове моћи далеко изван њихових стварних димензија. Телевизија је омогућила свима да виде место злочина, али их је истовремено учинила беспомоћнима да ураде било шта, што је продубило осећај анксиозности и страха који су главни инструменти утицаја којим се користе терористи.

1 Оне могу представљати интерпретативне оквире појединаца, власти, група и организација чак и терористичких непосредно заинтересованих за догађај које имају способност да на различите начине утичу на извештавање медија

2 Процес креирања поретка и идентитета доминантних вредности подразумева постојање идентитета супротних вредности без којих не би могао да се објективизује као такав. Добро постоји само ако постоји зло без кога се не би могло ни препознати. Интригантност медијског система и у посредовању терористичког чина лежи у његовој могућој улози у креирању идентитетске поделе света на добро и зло.

Због анксиозности јавности повећава се перцепција моћи терористе у његовим властитим очима и у очима припадника његове групе и других појединаца. То доводи до жеље за имитацијом ради стицања овакве моћи и тако се све врти укруг (Гети 2008: 495).

Мишел Вивјорка одбацује симбиотску природу медија и тероризма и истиче четири врсте односа терориста и медија и то потпуну индиферентност, релативну индиферентност када терористи имају алтернативне комуникационе канале, као што су: универзитети и верски објекти, медијски орјентисану стратегију када се медијима повећава резултат терористичких акција и потпуни раскид када медији постају мета терористичких организација (1993: 43–45).

Медији се према Гарапону у односу на тероризам налазе у великој дилеми. С једне стране, медијским извештавањем ненамерно могу се испунити ефекти које прижељкују терористи, док се аутоцензуром и прећуткивањем информација о терористичком чину могу изазвати негативни ефекти, с друге стране. Страх од тероризма према њему води ка ограничавању бројних слобода, што смањује разлику између демократских држава и ауторитарних режима што управо терористи желе да постигну (2015: 6).

У оквиру корпуса питања односа медија и државних органа према тероризму посебно се истиче питање регулације и етике извештавања. Према Вилкинсону, постоји више могућности регулације медијског извештавања о тероризму. Прва је политика *laissez-faire*, која се заснива на очекивању да ће демократско друштво само превладати терористичке претње, односно на веровању у саморегулацију односа између медија и тероризма јер се претпоставља да ће терористичке организације, користећи се медијима, ублажити своје поступке како би јавности били прихватљивији. Чвршћа законска регулатива рада медија и облик цензуре медија је према Вилкинсону друга могућност регулисања извештавања медија о тероризму. Рестриктивном медијском политиком може се смањити утицај терориста на друштво, али то мења природу демократског друштва, угрожава слободу мисли и изражавања. Трећа опција регулације медијског извештавања о тероризму је добровољно уздржавање медија, која потенцира одговорност медија. Суштина овог приступа је у избегавању манипулације и експлоатације медија од стране терористичких организација. Многе медијске куће израдиле су упутства која обавезују на пажњу и уздржаност, како се терористима не би пружала платформа за ширење утицаја. Препоручује се и коришћење стручних саветника у случајевима извештавања у кризним ситуацијама, поштовање полицијских наређења и упутстава, али и реакција да се не наруши суштина професионалног извештавања (2006: 154–157).

Вилкинсон увиђа позитивну улогу медија у борби против тероризма у смислу повећања будности и опреза јавности, пружања неопходних информација и упозорења као и упутстава у вези кризних ситуација, као и информација о терористичким покретима, организацијама и појединцима новим врстама оружја и могућим ризицима. Такође медији представљају апсолутно неопходан форум за квалитетну дискусију о социјалним и политичким импликацијама тероризма, као и за развој одговарајућих процедура и противмера при чему стално подсећају да одговор на тероризам треба да буде у складу са владавином права (2006: 152, 153).

Медији су потенцијално важно средство у борби против тероризма. Маргарет Тачер бивша премијерка Велике Британије је у више наврата сугерисала да би

медији требали да размисле да ли би деловање оних који, као и терористи, користе слободу да би уништили слободу, требало да добијају публицитет.

Савремени тероризам користи све тековине модерности у намери да оствари своје политичке, идеолошке или верске циљеве. Терористи су свесни значаја медија, имају инфраструктурне потенцијале за њихову употребу у процесу медијатизације терористичког чина. На руку им иде чињеница да су друштвене мреже промениле начин протока информација и омогућиле терористичким групама да саме креирају сопствене медијске садржаје којима се директно обраћају публици без посредовања новинара или неке посебне уређивачке политике. Поред тога, друштвене мреже су омогућиле активно учествовање грађана у ширењу и креирању информација без поштовања правила новинарске етике што терористима може ићи на руку.

Свест о значају глобалних медија и јавности за стицање публицитета у терористичком комуникативном моделу креира начине на који терористи настоје да постигну задовољавајући ниво публицитета. Пре свега, акције се планирају да привуку пажњу и имају значајну заступљеност у медијима. То се постиже одабиром најпогоднијег времена и места терористичког чина за привлачење публицитета, као и мета које имају симболички карактер и могу се адекватно уклопити у терористички наратив. Паралелно, повећавају се капацитети сопствене пропаганде са циљем одржавања контаката са медијима кроз издавање прогласа, изјава, као и признавање одговорности за одређене акције. Они провоцирају и покретање тема у другим медијима у вези са природом тероризма и контратероризма, покушавајући да их увуку у свој наратив. Питања да ли је тероризам резултат социјалних раслојавања и сиромаштва, међународног интервенционизма, религијске угрожености, под утицајем терористичких медија постају легитимне теме мејнстрим медија.

ТЕРОРИСТИЧКИ ЧИН КАО ПОРУКА ДЕЛОМ

Комуникативна природа тероризма развијала се са идејом „пропаганде дела“, односно реализацијом насилног чина тако дизајнираног да пошаље поруку која генерише медијско извештавање (Болт 2012: 2). Ефекат таквих порука не разматра се само са аспекта непосредног учинка на жртве већ и у контексту изазивања пажње медија и ефеката на публика. Иако су насилна дела сама по себи носиоци порука, психолошке и пропагандне последице су појачане медијском пажњом (Рафик, Анјум и др. 2016: 13). Медији, дакле, нису само пуко средство преношења информација, они могу бити део терористичког комуникационог модела у коме се терористички чин тумачи у контексту наратива тероризма кроз који добија свој смисао. Порука је значајна, а не жртва јер је као вишесмислена подложна различитим тумачењима и упућена различитим појединцима, групама организацијама и институцијама (Шмид, де Граф 1982: 14).

Наратив тероризма и његова медијска дистрибуција кроз пропаганду дела неодојив је чинилац терористичког акта и представља кључни елемент радикализације, регрутације и привлачења нових чланова радикалних и терористичких група. На тај начин, посредован медијима и социјалним мрежама, терористички чин у контексту наратива који га оправдава представља основу креирања стварних и виртуелних терористичких група.

Терористички наратив дефинишемо као повезани систем прича којима се креира свеобухватан образац тумачења реалности са циљем подршке и оправдања терористичког чина. Концептуализација искустава кроз његову симболизацију ствара структуру значења кроз коју се додатно сагледава свет, оријентише и учи у реалном и виртуелно-симболичном простору, али и организују различити погледи на свет. Наративно се дакле не може искључиво посматрати као производ књижевности, већ се мора посматрати у ширем контексту формулисања семантичких модела, контроле и усмеравања дискурса и у крајњем облику контроле људског понашања (Марковић 2018: 39)

Наратив је по Корману снажан ресурс за утицај на циљану публику и он по њему нуди алтернативни облик рационалности који је дубоко укоренен у култури, а који се може искористити за интерпретацију и тумачење догађаја и стратешко подстицање одређених врста личног деловања. Он је инструмент „меке моћи“ тероризма који се ослања на подстицање, убеђивање, преношење идеологије, вредности циљаној публици односно симпатизерима, потенцијалним члановима или широј јавности (2011: 42).

Базичне структуре терористичких наратива чине религиозне, економско-социјалне, геостратешке, политичке, идеологизоване симболичке дефиниције стварности. То су симплификоване структуре које нуде црно-белу, стереотипизовану слику света креирану из угла терористичких група са циљем стварања уверљивог контекста за наметање новог система вредности. Терористички наративи, с једне стране, јачају идентитет терористичких група истовремено идентификујући непријатеље група, као и нужности и пожељности сукоба са њима, с друге стране. Они обезбеђују архетипове и хероје који се глорификују, као и непријатеље који их чине неопходним који се стигматизују (Болт 2012: 66). Ослањање на стереотипне информације о себи и о другом оправдавају терористичке акције креирајући их као неопходне и нужне. Док се у наративима чланови терористичких група глорификују, истовремено се противници стигматизују, чиме се елиминише свака морална препрека њиховом уништавању.

Осим тога, терористички наративи обезбеђују легитимитет за противзаконите активности терористичких група и у том надилажењу законских оквира често се прибегава религиозним формама којима се прибавља „дозвола виших сила“ за терористичка дела и „праведну борбу“ која се идеализује. Докази о узвишеној и праведној борби и жртви који се прибављају терористичким делом и који настоје да потврде наводе из наратива, често се брижљиво планирају и пре извршења терористичког дела уклапају у симболичке форме наратива. Преплитање симболичких наратива тероризма и симболичке димензије терористичког дела води ка сценарију терористичког чина који је лишен стихијског деловања у свакој етапи његове реализације. Без медијског извештавања то преплитање не би било ефикасно, а питање наметања нових вредности у стварању новог поретка не би имало глобални карактер.

Парадоксална терористичка акција смрти као део наратива који на дневни ред глобалне јавности ставља митску борбу између добра и зла ревитализујући идеју о моћи силе и потреби жртве, привлачи медије који су у сталном преиспитивању своје улоге у друштву. Према Вилкинсону, постоје четири главна циља терористичких

организација у односу са масовним медијима. Први је пропаганда дела и креирање страха у циљним групама. Други је добијање шире подршке међународног јавног мњења и становништва наглашавањем тема попут праведности сопствених циљева. Трећи је ометање активности снага безбедности кроз ширење информација да су антитерористичке активности контрапродуктивне и недемократске, док је четврти ширење мреже стварних и виртуелних присталица, регрутовање нових чланова и прикупљање финансијских средстава, као и подстицање нових терористичких активности (2006: 149).

ДЕЛЕГИТИМАЦИЈА НАРАТИВА ТЕРОРИЗМА

Терористички чин као порука делом представља карикату комуникативног ланца дистрибуције терористичких идеја у процесу њихове промоције али и радикализације присталица и симпатизера и креирања поларизације. Порука о жртви и смрти изазива тектонске поремећаје система вредности развијеног света и медија који се увлаче у зачарани круг преиспитивања и превредновања.

Наратив тероризма није изум медија, али је тек са масовним медијима дигиталне ере добио глобални карактер и вишедимензионално значење, које није само резултат намере терориста већ и различитих тумачења домашене публике. У симболичкој архитектури коју конструишу медији успоставља се хијерархија вредности заснована на моћи кључних чинилаца друштвене стварности. Због тога поједини аутори сматрају да је терористички симболизам рођен на темељима асиметричних односа моћи. Према Крилинстену, насиље је језик нескладних и он је начин комуникације коју користе они који не могу изразити оно што осећају речима или писаним трактатима и публикацијама, па их изражавају на насилне начине. Насиље се може дефинисати као облик комуникације који коегзистира са другим облицима комуникације, а понекад се користи заједно или уместо њих (Крилинстен 2002: 77).

У вези са тим, терористички акт посматра се као покушај комуницирања, односно креирања порука пропаганде смрти и насиља да би се утицало на установљену хијерархију вредности и моћи. Мохсен такође препознаје комуникативни елемент у тероризму, који он назива „реторичком употребом насиља“. За Мохсена је тероризам покушај терориста да комуницирају и убеде, при чему га дефинише као процес преношења поруке употребом симболичних дела у облику насиља, да би се створила промена у делу политичког понашања примаоца (1987: 56, 57).

Међутим, слање порука путем насилног чина не би било могуће без постојања развијене демократске јавности, чији су масовни медији основни генератор изградње транспарентности, вредновања и оријентације. Наиме, терористи користе околност да у развијеним демократијама грађани морају бити информисани о битним друштвеним процесима и догађањима, конфликтима, различитим мишљењима и интерпретацијама догађаја у реалном свету, на основу којих се изграђује јавно мњење.

Терористичке групе не само да прилагођавају различите поруке одређеној циљној публици већ чине да те поруке буду доступне на различитим језицима и различитим медијима (Так-Силверман 2016: 7). Због тога информације о циљаној публици наведеног наратива која је предмет кампање екстремистичких и терористичких група

помажу у креирању одговора односно одређивању садржаја поруке, медија који се користи и комуникатора који ће пренети жељену поруку делегитимације.

Препознавање психолошких, социо-економских, политичких и културних фактора друштвеног и симболичког контекста осетљивости публике на наратив тероризма, односно околности које омогућавају или спречавају ширење терористичких порука такође су значајан сегмент процеса делегитимације терористичког наратива. Калил и Зутен дефинишу наведене околности кроз факторе „гурања“ који су структурни фактори и факторе „привлачења“ који су комбинација индивидуалних подстицаја и треће категорије фактора „који омогућавају“.

Под структурним факторима они подразумевају присуство репресије, корупције, незапослености, неједнакости, дискриминације, историјских непријатељстава као и спољне државне интервенције у једном друштву.

Индивидуални подстицаји подразумевају осећај сврхе појединца кроз деловање у складу са уоченим идеолошко-религијским начелима терористичких организација, потребе за авантуром, припаданошћу, прихватањем, статусом, материјалном добити.

И на крају фактори „који омогућавају“ укључују присуство радикалних ментора (укључујући верске лидере и појединце са друштвених мрежа), приступ терористичким медијима као и радикалним онлајн заједницама, приступ оружју уз истовремено одсуство активности државе или подршке породице (2016: 9).

Постављање јасних циљева супротстављања наративу тероризма, односно његове делегитимације у директној вези је са контекстом комуникације и дефинисањем осетљивости публике. Према Зајгеру, циљеви делегитимације наведеног наратива могу бити изазивање промене понашања појединаца и група које доводи до смањивања или прекида екстремистичких активности, као и спречавање да ризични појединци постану насилни екстремисти. Подизање нивоа свести публике нарочито инфлуенсера и лица од утицаја кроз пружање информација о свим аспектима тероризма и наратива тероризма представља посебан циљ делегитимације. И на крају циљ може бити ограничавање утицаја на појединце и мале групе кроз оснаживање капацитета њихове медијске писмености и смањивање рањивости појединаца и група нарочито у вези сегмента терористичког наратива који се односи на стварне или перципиране неправде (Зајгер 2016: 12).

Спознаја да наратив тероризма представља амалгам идеолошких, политичких, моралних, верских и друштвених аргументација којима се насилном терористичком чину, који представља његов део, даје значење и смисао у контексту ширем од непосредних околности у којима је реализован представља први корак у креирању симболичких садржаја његове делегитимације. Такође, имајући у виду да комбиновањем чињеница са полуистинама, лажима и теоријама завере, терористички наратив креира симплификовану црно-белу симболичку слику света којом се промовише дехуманизација, дистанцирање од другог, виктимизација и позива на активизам и борбеност, неопходно је креирати алтернативне обрасце тумачења реалности у тој виртуелној борби слика са тероризмом.

Према Бригсу и Фиву, делегитимисање порука терористичког наратива, са аспекта садржаја, може се реализовати стратешким комуникативним активностима

које реализује држава, затим креирањем контранаратива и креирањем алтернативног наратива тероризма (2013: 6).

Акти терора су комуникација кроз географију, културу и идеологију који крајњег примаоца често остављају без контекста да разуме или протумачи поруку (Крилинстен 2002: 77–122). Због тога стратешке комуникативне активности државе пружају основни оквир за тумачење терористичких дела, који касније усвајају медији. Поред тога, држава ради на подизању свести публике, сарађује са кључним актерима борбе против тероризма и спречава ширење дезинформација. Такође има улогу и у развоју и ширењу алтернативних наратива тероризма, кроз финансирање и подржавање приватног сектора и мрежа цивилног друштва на локалном нивоу, пласирањем алтернативног наратива преко политичара и јавности као и подршком алтернативним порукама кроз државне политике и праксе (Бригс, Фив 2013: 28).

Алтернативни наратив је симболичка конструкција којом се посредно у комуникативној сфери делегитимизује наратив тероризма. Ради се о систему порука и медијских садржаја креираних да промовишу легалне и ненасилне активности као и позитивне вредности у друштву које се сматрају пожељним и исправним. Алтернативни наративи нису експлицитно намењени директној конфронтацији са наративима тероризма, али могу проактивно довести до таквог исхода нарочито стварањем интелектуалног утемељења против терористичког дискурсу (Бјутел-Вејн и др 2016: 37). У креирању алтернативних наратива тежиште је на вредностима које заступамо, а не против којих се боримо. Носиоци и креатори алтернативних наратива поред државе су цивилини и приватни сектор.

Контра-наративи, у контексту супротстављања наративу тероризма дефинисани су као намерни и директни напори да се деконструишу, дискредитују и демистификују насилне екстремистичке поруке, било кроз идеологију, логику, чињење или исмевање (Бригс, Фив 2013: 16). Креирање контра-наратива за разлику од алтернативног наратива директно је везано и усмерено на подривање логичких, интелектуалних, верских, идеолошких и других елемената наратива тероризма, кредибилитета медија преко којих се пласирају наведени наративи као и лица - комуникатора који у пропаганди терористичког наратива учествују.

У вези са наведеним, Хоган и Брадок формулисали су препоруке у вези са креирањем ефикасних контранаратива који имају за циљ да ублаже потенцијалне радикализирајуће ефекте терористичких наратива. Наиме, у креирању садржаја контранаратива треба избегавати наглашавање тема истакнутих у терористичким наративима како би се избегла могућност погрешне интерпретације и осигурала ефикасност комуникативне стратегије, која има за циљ да делегитимизује терористички наратив. Аутори који развијају контранаративе у својим контрааргументацијама не би требало да употребљавају термине које употребљавају терористи јер би код публике могли да створе погрешан утисак и да ненамерно пруже додатне подстицаје за јачање аргумената терориста.

Контранаратив треба да садржи теме које откривају неподударности и контрадикторности како у самим терористичким наративима, тако и у начинима на које терористи делују у односу на те наративе. У контранаративу треба разобличити аналогije које изједначавају аспекте терористичког наратива са догађајима

из стварног света. Наиме, у оквиру својих наратива, многе терористичке групе праве поређења између савремених и прошлих догађаја или измишљених доказа како би потврдили своје идеологије или оправдали своје понашање.

Осим тога, садржајима контранаратива треба дискредитовати поларизације које намећу неопходност опредељивања. У наративу тероризма углавном су присутне бинарне поделе (на вернике и невернике) које њиховим активностима дају природу борбе између истине и лажи, добра и зла. Оваквим конструкцијама се потискују у други план наративи у оквиру исте заједнице који оспоравају такву врсту категоризације и који се могу искористити у креирању контранаратива. Такође у креирању контранаратива треба формулисати и алтернативни поглед на мету терористичког наратива истицањем корисности мете за циљну публику, приказивањем мете као сличног публици којој је намењен терористички наратив, или одбацивањем негативне карактеризације мете. (2016: 389, 390)

Ипак одговор на пропаганду делом терористичког чина и његову медијски креирану смисленост и значење мора бити сложена конструкција порука, ангажованих посредника, медија, група и појединаца као и конкретних акција на терену како би био ефикасан и делотворан. Употребом различитих медија може се максимизирати домет поруке нарочито уколико су локалног карактера. Иако је интернет ефикасан медиј треба имати у виду да су СМС, телевизија, радио и штампани медији и даље понекад главни облици комуникације у многим земљама. Употреба нове комуникационе технологије и друштвених медија је олакшала ширење дезинформација путем гласина, али иста технологија такође се може користити у демантовању тих дезинформација.

Не треба губити из вида ни значај интерперсоналне и групне комуникације у пласирању контранаратива. Одређивање комуникатора у том смислу је кључно за начин на који се порука шаље и да ли ће она имати ефекта на циљану публику. Потенцијални комуникатори могу бити чланови вршњачких и етничких група, породице, лидери локалних заједница, верске власти, политичари, славне личности и спортске звезде.

ЗАКЉУЧАК

Терористички чин је интригантан насилни догађај чији ефекти изазивају бројне дилеме по питању реакције не само медија већ и институција и организација али и друштва у целини. Искористивши могућност позиционирања у поретку дискурса и симболичке реалности савременог света, кроз поруке делом, терористичке организације настоје да униште или прекомпонују тај исти поредак и ту исту реалност провоцирајући неадекватне реакције актера друштвеног живота. Као у својеврсном симболичком цудоу терористичке организације у поступку симболичке интеракције снагу демократских процедура комуницирања и слобода настоје да искористе против њих самих захватом симболичке провокације поруке делом.

Потенцирајући неправду као кључну реч свог дискурса у коме је порука делом основна полуга отпора, терористичке организације рачунају и на синергију са сличним дискурсима који не користе насиље у комуникацији критике глобализације и глобалног поретка чиме стичу симпатије шире јавности.

Такође они медије стављају пред дилему да бирају између извештавања о терористичком чину које добија облик његове пропаганде и самоцензуре као облика ограничавање слобода извештавања у савременом друштву.

Положај безбедносних и других институција друштва такође постају предмет преиспитивања јер претње терористичким чином изазивају реакције институција којима се смањују безбедносни ризици од терористичких напада али истовремено и ограничавају права и слободе грађана чиме се мења карактер друштвеног устројства.

Решење енигме односа терористичке поруке делом са једне и медија и државних институција са друге стране може се потражити у доминантном проактивном понашању актера друштвеног живота угрожених терористичким чином без запостављања и реактивног. Дизајнирање процедура стратегија перцепције терористичких догађаја од стране медија и њихово форматирање на начин да се умањи њихов значај и унапред на симболичком нивоу демантује њихово значење и смисао (па и изостављањем) представља први корак у раскидању симбиозе медија и тероризма. Нема симболичког захвата ако нема симболичке борбе, нема игре ако нема правила игре. Задржати медијским и активностима државних органа поруку делом терористичког чина на његовом баналном и лишеног смисла и значења нивоу је предуслов свих других активности у борби са терористичким организацијама. Наравно спречавање самог терористичког дела је ипак приоритет.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјутел-Бејн и др 2016: Beutel Alejandro-Weine Stevan-Saeed Aliya-Spahic Mihajlovic Aida-Stone Andrew- Beahrs John-Shanfield Stephen. „Field Principles for Countering and Displacing Extremist Narratives“. *Journal of Terrorism Research*, 7 (3), 35-50.
- Бодријар 1991: Жан Бодријар. *Симулакрум и симулација*. Нови Сад: Светови.
- Бодријар 2007: Жан Бодријар. *Дух тероризма*. Београд: Архипелаг.
- Болт 2012: Bolt Neville. *The violent image: Insurgent propaganda and the new revolutionaries*. New York: Columbia University Press.
- Бригс - Фив 2013: Briggs Rachel - Sebastien Feve. *Review of Programs to Counter Narratives of Violent Extremism: What Works and What are the Implications for Government?* London: Institute for Strategic Dialogue.
- Вивјорка 1993: Wieworka Michel. *The Making of Terrorism*. University of Chicago Press: Chicago.
- Вилкинсон 2006: Wilkinson Paul *Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response*. London: Routledge
- Гарапон 2015: Antoine Garapon. „Que nous est-il arrivé?“. *Esprit*, Fevrier 2015. 6.
- Гети 2008: Michelle Ward Ghetti. „The Terrorist Is A Star! Regulating Media Coverage of Publicity Seeking Crimes“ *Federal Communications Law Journal*, 60 (3), 482-530.
- Зайгеп 2016: Zeiger Sara. *Undermining Violent Extremist Narratives in South East Asia: A How-to Guide*. <<https://core.ac.uk/download/pdf/51342523.pdf>> [01.03.2024.]
- Каали - Зутен 2016: Khalil James - Zeuthen, Martina. *Countering Violent Extremism and Risk Reduction*. <https://static.rusi.org/20160608_cve_and_rr.combined.online4.pdf> [05.03.2024.]
- Корман 2011: Corman Steven. „Understanding the role of narrative in extremist strategic communication“. In L. Fenstermacher; T. Leventhal; and S. Canna (eds.): *Countering violent extremism: Scientific Methods & Strategies*. Dayton: Air Force Research Laboratory, 36-43.
- Крилинстен 2002: Crelinsten Ronald. „Analysing terrorism and counter-terrorism: A communication model.“ *Terrorism and Political Violence*, 14(2), 77-122.

- Марковић 2018: Бранко С. Марковић. *Конструкција текста у функцији управљања значењем у савременој српској штампи*. Докторски рад. Београд. Факултет политичких наука.
- Мохсен 1987: Mohsen Raed. *The communicative, persuasive, and agitational aspects of revolutionary "terrorism."* (Unpublished doctoral dissertation). Bowling Green. Bowling Green State University.
- Рафик - Анјум и др. 2016: Rafique Rafia - Anjum Afifa - Raheem Shazza Shazdey. „Psychological effects and coping strategies in direct and indirect exposure to ongoing terrorism“. *Pakistan Journal of Psychology*, 47(1), 3–19.
- Симеуновић 2009: Драган Симеуновић. *Тероризам*. Београд. Правни факултет.
- Так-Силверман 2016: Tuck Henry - Silverman Tanya. *The counter-narrative handbook*. <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/06/Counter-narrative-Handbook_1.pdf> [10.03.2024.]
- Хорган - Брадок 2016: Braddock Купт-Норган, Јохан. *Towards a Guide for Constructing and Disseminating Counternarratives to Reduce Support for Terrorism*. <[file:///C:/Users/HP%20koristik/Downloads/BraddockHorgan2016%20\(1\).pdf](https://www.koristik.com/Downloads/BraddockHorgan2016%20(1).pdf)> [10.02.2024.]
- Шмид - де Граф 1982 : Schmid Peter Alex - de Graaf Janny. *Violence as communication: Insurgent terrorism and the Western news media*. London: SAGE,

Branko S. MARKOVIĆ

COMMUNICATIVE ASPECTS OF TERRORISM AND RADICALIZATION IN THE DIGITAL AGE OF GLOBAL MEDIA

SUMMARY

Terrorist act as a result of complex forms of action of individuals and groups cannot be fully accomplished in the modern world without generating its publicity. That is why terrorist activities are thoughtfully adapted to modern means of mass media in order to realize political violence strategies and promote radical ideologies. To this effect, a terrorist act has its own real and media-symbolic dimension. The real dimension of terrorist act is defined by immediate terrorist activities, while the media dimension of the terrorist act (mediated by mass media) is ambiguous symbolic message that finds its meaning only in the terrorist narrative. Radicalization as a process is inseparably connected to spreading and promoting these ideas. On the other hand, the media focused on violence and sensationalism, under pressure to be the first in reporting, voluntarily and involuntarily encourage terrorism and counterterrorist activities. However, the symbiosis between mass media and terrorism has a positive dimension realized through expanding the narrative against terrorism in the process of preventing radicalization.

Keywords: terrorism, media, radicalization, symbiosis, narrative of terrorism, counter-narrative of terrorism, context, propaganda.